

УДК 342.7
DOI <https://doi.org/10.32782/2408-9257-2023-6-6>

Свистунова О. В.,
*аспірантка кафедри конституційного,
адміністративного та трудового права
Національного університету «Запорізька політехніка»*

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ

NORMATIVE-LEGAL GUARANTEES OF ENSURING THE CONSTITUTIONAL RIGHT TO SOCIAL PROTECTION

У статті на основі аналізу низки наукових позицій розглянуті проблемні правові питання щодо нормативно-правових гарантій забезпечення конституційного права на соціальний захист. Нормативно-правові гарантії забезпечення конституційного права на соціальний захист розглядаються як сукупність, передбачених Конституцією і законами України, міжнародними актами з прав людини, правових норм, що визначають умови і порядок реалізації конституційного права громадян України на соціальний захист, його охорони і захисту на випадок порушень. Визначено, що до них відносяться норми-принципи, процесуальні норми, обов'язки суб'єктів правовідносин у сфері реалізації даного права, юридична відповідальність.

Звернено увагу, що в силу комплексного характеру права соціального захисту його нормативно-правові гарантії складаються з гарантій, які поширюються в цілому на права у сфері соціального захисту, та гарантії, що забезпечують своїм впливом окремо кожне з прав, що входить до його складу.

Авторкою підкреслено, що норми-принципи права виступають як важливі гарантії прав і свобод людини і громадянина, забезпечуючи їхню захищеність, свободу, взаємопов'язаність і єдність з іншими правами та обов'язками.

Акцентовано, що в системі нормативно-правових гарантій забезпечення конституційного права на соціальний захист важливу роль відіграють процесуальні норми. Гарантуюча роль процесуальних норм полягає в тому, що без них неможлива взагалі реалізація даного права. Головним гарантом права на соціальний захист у соціальній системі України є держава, діяльність якої у цій сфері чітко виражена в положенні частини другої ст. 3 Конституції України. Звернено увагу, що окремим видом нормативно-правових гарантій права на соціальний захист є юридична відповідальність, яка за видами може бути: конституційною, адміністративною, дисциплінарною, кримінальною і цивільно-правовою.

Грунтуючись на результатах дослідження авторкою підкреслено, що варто розглянути можливість створення єдиного кодифікованого акту, який би об'єднав норми щодо соціального захисту та відповідальності за їх порушення.

Ключові слова: гарантії, право на соціальний захист, норми-принципи, процесуальні норми, обов'язки суб'єктів, юридична відповідальність.

The article examines problematic legal issues regarding normative-legal guarantees of ensuring the constitutional right to social protection based on the analysis of a number of scientific positions. Normative-legal guarantees of ensuring the constitutional right to social protection are considered as a set provided by the Constitution and laws of Ukraine, international acts on human rights, legal norms defining the conditions and procedure for implementing the constitutional right of citizens of Ukraine to social protection, its protection, and protection in case of violations. It is noted that they include norm-principles, procedural norms, duties of subjects of legal relations in the field of implementing this right, and legal liability.

It is emphasized that due to the comprehensive nature of the right to social protection, its normative-legal guarantees consist of guarantees that apply to rights in the field of social protection as a whole, and guarantees that individually ensure the influence of each right that is part of it. The author stresses that norm-principles of law act as important guarantees of human and citizen rights and freedoms, ensuring their protection, freedom, interconnectedness, and unity with other rights and duties.

It is highlighted that procedural norms play an important role in the system of normative-legal guarantees of ensuring the constitutional right to social protection. The guaranteeing role of procedural norms lies in the fact that without them, the realization of this right is impossible. The main guarantor of the right to social protection in the social system of Ukraine is the state, whose activity in this area is clearly expressed in the provision of the second part of Article 3 of the Constitution of Ukraine.

Attention is drawn to the fact that a separate type of normative-legal guarantees of the right to social protection is legal liability, which can be constitutional, administrative, disciplinary, criminal, and civil. Based on the research results, it is emphasized that it is worth considering the possibility of creating a unified codified act that would combine norms regarding social protection and liability for their violation.

Key words: *guarantees, right to social protection, norm-principles, procedural norms, duties of subjects, legal liability.*

Постановка проблеми. Держава за законодавством України зобов'язана створювати умови для забезпечення соціального захисту громадян і зменшення нерівності у суспільстві, сприяючи загальному добробуту та стабільності. Звісно, що в умовах воєнного стану перед державою виникають складності при розв'язанні соціально-економічних проблем, що призводять до гуманітарної кризи, економічної нестабільності, соціальним й психологічним проблемам в країні. Для ефективного забезпечення конституційного права на соціальний захист в умовах воєнного часу необхідно передбачити у законодавстві додаткові гарантії, які повинні містити активні заходи та програми забезпечення соціального захисту для всіх шарів населення. Цілком зрозуміло, що не достатньо закріпити це право на конституційному рівні, а й доцільно ще передбачити у законодавстві відповідні гарантії його забезпечення. Право на соціальний захист є ключовим аспектом громадянських прав і свобод в будь-якій країні, особливо в умовах сучасної економічної та соціально-політичної складності. Тому дослідження нормативно-правових гарантій забезпечення права на соціальний захист набувають важливого значення для їх ефективного реалізації.

Стан дослідження. Учені зробили вагомий внесок у розв'язанні теоретичних проблем у сфері права на соціальний захист. Юридичним аспектам у цій сфері приділяли увагу, в основному, вчені-правознавці: В.М. Андріїв, Л.Ю. Малюга, С.М. Прилипко, С.М. Синчук, О.В. Скрипнюк, О.В. Тищенко, та інші відомі правники. Окремі питання у сфері забезпечення конституційних прав висвітлювали у своїх працях українські вчені – Л.М. Булкат, А.В. Грабильніков, М.І. Даніліна. Однак на сьогодні в українській науці конституційного права багато питань щодо нормативно-правових гарантій забезпечення конституційного права на соціальний захист залишаються практично недослідженими.

Мета статті полягає в тому, щоб на основі наукових поглядів дослідити нормативно-правові гарантії забезпечення конституційного права на соціальний захист та сформулювати висновки, що можуть бути підставою для подальшої поглибленої розробки теорії конституційного права.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння терміну «нормативно-правові гарантії» необхідно з'ясувати визначення такого терміну як «гарантія». Так, В.М. Андріїв визначає, що термін «гарантія» вказує на способи і засоби, за допомогою яких здійснюється соціальний захист. В правовій літературі гарантіями називають також і умови, необхідні для реалізації тих чи інших прав [1, с. 47]. В системі гарантування конституційного права на соціальний захист в Україні нормативно-правові гарантії мають пріоритетне значення. Вони представлені правовими нормами, що визначають умови й порядок функціонування конституційно-правового інституту права громадян України на соціальний захист, його охорони і захисту на випадок порушень та містяться в Конституції і відповідних законах України. До них наука конституційного права України відносить норми-принципи, обов'язки, процесуальні гарантії, юридичну відповідальність. В силу комплексного характеру даного права його нормативно-правові гарантії складаються з гарантій, які поширюються в цілому на права у сфері соціального захисту, та гарантії, що забезпечують своїм впливом окремо кожне з прав, що входить до його складу.

Особливе місце в цій системі відводиться нормам-принципам, під якими розуміються незаперечні вимоги загального характеру, керівні засади, що прямо закріплені в Конституції України та інших законах і визначають зміст та спрямованість державного правового регулювання з метою забезпечення прав і свобод людини і громадянина [2, с. 128]. Зрозуміло, що норми-принципи виступають гарантіями прав і свобод людини та громадянина.

Звернемо увагу на декілька ключових аспектів їхнього значення: на ступінь захищеності прав, міру свободи людей та їхніх об'єднань, взаємопов'язаність та єдність прав і обов'язків. Звісно норми-принципи права відображають рівень захищеності основних прав людини. Вони визначають рамки поведінки держави та інших суб'єктів права і гарантують, що права людини залишаються невід'ємними та невідчужуваними. Крім того, норми-принципи права відображають міру свободи людей та їхніх об'єднань. Також вони визначають обсяг прав та свобод, які можуть бути вільно здійснювані в межах закону без перешкод з боку держави чи інших осіб. Норми-принципи права взаємопов'язані між собою. Вони створюють систему права, де кожна норма або принцип може впливати на інші, утворюючи цілісну систему захисту прав і свобод. Норми-принципи права також визначають єдність прав і обов'язків та встановлюють, що кожне право супроводжується відповідним обов'язком, а кожен обов'язок має відповідне право. Це забезпечує баланс між правами та обов'язками різних суб'єктів права.

Конституційно-правові принципи у сфері соціального захисту поділяють на загальні та інституційні. До загальних відносять: принцип верховенства права (визначає основні принципи та правила функціонування правової держави, забезпечуючи стабільність, прозорість та справедливість у правовій системі); принцип законності (забезпечує стабільність, порядок та захист прав громадян в державі); принцип гуманності (передбачає забезпечення гідного життя для всіх громадян, захист їхнього здоров'я, життя та гідності); принцип соціальної справедливості (вимагає забезпечення рівних можливостей для всіх членів суспільства та врегулювання соціальних нерівностей); принцип державної допомоги (зобов'язує державу до активної ролі у забезпеченні соціального захисту своїх громадян, включаючи надання допомоги тим, хто цього потребує); принцип дієвості та ефективності (вимагає від держави створення ефективних механізмів соціального захисту, які дійсно забезпечують захист прав громадян); принцип судового захисту прав і свобод людини і громадянина (забезпечує гарантії захисту прав і свобод кожного гро-

мадянина через справедливий, незалежний та ефективний судовий процес); право звернення за захистом прав і свобод до Уповноваженого Верховної Ради з прав людини (забезпечує доступність та захист прав та свобод громадян від можливих порушень); принцип міжнародного захисту прав і свобод (гарантує захист прав і свобод людини на міжнародному рівні); принцип індивідуального характеру юридичної відповідальності (забезпечує справедливість і заснований на принципах особистої відповідальності перед законом).

Інституційними є: принцип конституційної гарантії (передбачає закріплення основних принципів соціального захисту у Конституції України, що надає їм вищий статус та захист); принцип законодавчого закріплення (вимагає ухвалення відповідних законодавчих актів, які регулюють сферу соціального захисту та визначають права та обов'язки у цій сфері); принцип інституційної компетенції (передбачає розподіл відповідальності за забезпечення соціального захисту між різними органами влади та установами суспільства); принцип системності та комплексності (вимагає розроблення та реалізації комплексних програм та стратегій соціального захисту, які охоплюють всі аспекти цієї сфери). Отже, ці принципи є важливими орієнтирами для розвитку та реформування системи соціального захисту в будь-якій країні, вони визначають основні цінності та напрямки у цій сфері.

Аналіз законодавчих ініціатив, спрямованих на приведення національного законодавства у відповідність до положень Основного Закону України, свідчить про постійну увагу до розвитку соціального захисту населення та вдосконалення законодавства у цій сфері. Вітчизняне законодавство активно розвивається з метою розширення та конкретизації чинних конституційно-правових принципів. Це може містити прийняття нових законів або внесення змін до чинних, спрямованих на забезпечення найвищого доступу до соціальних послуг, підвищення рівня соціального захисту громадян, розвиток системи соціального страхування та підтримки тих, хто потребує допомоги. Такий підхід дозволяє уряду і законодавчим органам відповідати на потреби суспільства і забезпечувати його соціальний розвиток відповідно до принципів, закріплених у Конституції. Така

постійна увага до соціального захисту населення свідчить про важливість цієї сфери для держави та готовність влади діяти на користь громадян. Але задекларований на конституційному рівні широкий спектр прав у сфері соціального захисту не завжди відповідає ступеню реального розвитку законодавства, наслідком чого є гострі юридичні суперечності. Недостатня увага законодавця до загальносистемних характеристик законодавства нерідко призводить до прийняття законів, що не відповідають Конституції України, оскільки суттєво порушують конституційні права та свободи людини та громадянина» [3, с. 124].

Головним гарантом досліджуваного права у соціальній системі України майже усі дослідники визнають державу, діяльність якої у цій сфері чітко виражена в положенні частини другої ст. 3 Конституції України у формулі «утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [4, с. 129]. Гарантуюча дія цього принципу відносно даного права виражена передусім у його закріпленні в ст. 46 Конституції України, що означає встановлення «права на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом» [5].

Так, при здійсненні соціальної політики держава розробляє і реалізує соціальні програми та заходи, спрямовані на підвищення якості життя громадян, забезпечення доступу до освіти, охорони здоров'я, житла, соціального захисту та інших основних потреб. Показником якісної соціальної політики є реалізація державних соціальних стандартів та гарантій, що вказують на політику держави загалом [6, с. 127].

Нормативно-правове регулювання соціального захисту населення в Україні є досить широким і складається з великої кількості законів, постанов Кабінету Міністрів України, відомчих і міжвідомчих наказів та розпоряджень. Однак, таке значне число нормативних актів також вимагає систематизації, узгодження та контролю за їх виконанням для забезпечення ефективності соціального захисту населення. На жаль наявність у нормативно-правових актах протиріч та неузгодженості суттєво

ускладнюють реалізацію державної політики у сфері соціального захисту та призводять до недоліків у наданні соціальних послуг та допомоги громадянам. Розбіжності можуть виникати через різний підхід до розв'язання певних соціальних питань у різних законодавчих актах або недостатню увагу до узгодження нових законів з вже діючими. Наприклад, різні закони можуть визначати різні умови отримання соціальних виплат або допомоги, що призводить до непослідовності та непередбачуваності в системі соціального захисту. Також може виникати ситуація, коли різні законодавчі акти пропонують різні механізми реалізації однієї й тієї ж соціальної виплати чи допомоги, що створює плутанину та непевність серед громадян щодо їх прав та можливостей. Для розв'язання цих проблем необхідно проводити систематичну ревізію та узгодження законодавчих актів у сфері соціального захисту, а також забезпечувати їхню чіткість та послідовність. Важливо також розвивати механізми моніторингу та контролю за виконанням законодавства з метою усунення розбіжностей та забезпечення ефективної реалізації соціальної політики.

Політика держави щодо нормативно-правового гарантування права на соціальний захист реалізується через повноваження відповідних державних органів у правотворчій, установчій, правозастосовчій, правоохоронній та контрольній сферах державної діяльності. Верховна Рада України приймає закони, які визначають права на соціальний захист та обов'язки держави у цій сфері. Інші регуляторні органи (Президент, Кабінет Міністрів України, інші державні органи, центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування) приймають регуляторні акти та нормативно-правові документи, якими створюють правові умови для отримання соціальної допомоги тощо. Управління соціального захисту населення, Центри соціального обслуговування, Центри зайнятості населення, Центри надання адміністративних послуг, соціальні фонди та інші органи, відповідають за організацію та надання соціальних послуг, підтримки, допомоги та компенсацій громадянам, які потребують соціального захисту. Державні органи, включаючи суди та правоохоронні органи, забезпечують дотримання законів про соці-

альний захист, вирішуючи спори, конфлікти та порушення прав у цій сфері. Державні органи виконавчої влади, що контролюють у сфері соціального захисту (Міністерство соціальної політики, Національна соціальна сервісна служба України та її територіальні органи) здійснюють моніторинг, аудит та контроль за ефективністю реалізації програм соціального захисту, виявляють порушення та рекомендують заходи щодо їх усунення.

У Концепції реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей визначено, що держава забезпечує систему заходів, спрямованих на здійснення нагляду, аналізу, експертизи, контролю за реалізацією соціальних програм, проєктів, умови життєдіяльності, моральним, психічним та фізичним станом дітей та молоді, забезпечення захисту їхніх прав, свобод та законних інтересів [7]. Отже, принципи та заходи, визначені у Концепції, створюють фундамент для розроблення конкретних програм, проєктів та механізмів реалізації державної політики у цій сфері, що сприяє покращенню стану соціального захисту населення та захисту прав дітей в Україні. Однак важливо також забезпечити ефективність реалізації цієї Концепції через систематичний моніторинг, оцінку та аналіз її впливу на практику та реальний стан справ у цій сфері.

Загальновідомо, що в системі нормативно-правових гарантій забезпечення конституційного права на соціальний захист важливу роль відіграють процесуальні норми. Гарантуюча роль процесуальних норм полягає в тому, що без них неможлива взагалі реалізація даного права. Ці норми встановлюють процедури та механізми захисту прав громадян на отримання соціальних виплат, послуг та допомоги з боку держави чи інших організацій. Процесуальні норми регламентують порядок подання заяв, звернень, скарг чи інших документів щодо отримання соціальних виплат чи послуг, а також визначають процедури розгляду цих звернень та розв'язання питань щодо соціального захисту громадян. Отже, процесуальні норми забезпечують організаційно-процедурне забезпечення реалізації норм матеріального права на соціальний захист громадян, встановлені відповідними законодавчими актами. Вони спрощують взаємодію громадян із сис-

темою соціального захисту та допомагають забезпечити доступ до необхідних соціальних послуг та виплат.

Конституційно-процесуальні гарантії у сфері соціального захисту містяться в нормах конституційного права, які регламентують процедури та механізми захисту соціальних прав і інтересів громадян. Норми Конституції України встановлюють загальні принципи та права громадян у сфері соціального захисту, а також надають їм право на захист своїх прав через відповідні процедурні механізми. Наприклад, право на оскарження рішень державних органів у суді, право на звернення до омбудсмена з питань порушення соціальних прав, право на участь у громадських обговореннях та консультаціях з питань соціального захисту тощо. Отже, конституційно-процесуальні гарантії у сфері соціального захисту забезпечуються через встановлення відповідних правових механізмів та процедур, що забезпечують захист соціальних прав та інтересів громадян, закріплених у конституційних нормах.

Адміністративно-процесуальні гарантії у сфері соціального захисту полягають у встановленні процедур та механізмів захисту соціальних прав та інтересів громадян від дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Ці гарантії забезпечують ефективний доступ громадян до соціальних послуг та виплат, а також захист від можливих неправомірних дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб у сфері соціального захисту. Адміністративно-процесуальні гарантії спрямовані на забезпечення ефективною та справедливою реалізацією соціальних прав та інтересів громадян у сфері соціального захисту. Крім того, вони визначають правові механізми та процедури, за якими можуть захищатися громадяни у разі порушення чи недотримання їхніх соціальних прав органами державної влади, органами місцевого самоврядування, посадовими та службовими особами. До основних проблем у сфері законодавчого регулювання відносин у сфері соціального захисту, які, в тому числі породжують численні спори, що розглядаються в адміністративних судах, слід віднести питання процесуальних строків

реалізації конституційного права на соціальний захист, гарантій прав осіб з інвалідністю, розмір та складові пенсії військовослужбовців, державних службовців тощо [8, с. 27].

Законодавство України передбачає як судовий, так і позасудовий захист порушених прав громадян України. Юридичною гарантією, яка має вузлове значення для ефективного забезпечення права громадян України на соціальний захист, є передбачене ст. 55 Конституції України право на оскарження в суді рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Тому важливе місце в гарантуванні права на соціальний захист належить цивільно-процесуальним та кримінально-процесуальним нормам. Цивільно-процесуальний кодекс України містить спеціальні норми, спрямовані на гарантування правових засад судового захисту прав громадян у соціальній сфері. Ці норми визначають процедури та механізми, за якими громадяни можуть звертатися до суду з питань соціального захисту та вирішення спорів у цій сфері. Вони, зокрема, регламентують процедуру оскарження рішень та дій органів соціального захисту в судовому порядку; правила пред'явлення та розгляду позовів, пов'язаних з отриманням соціальних виплат або допомоги; механізми вирішення спорів між громадянами та державними органами у сфері соціального захисту; порядок звернення до суду за захистом соціальних прав, які порушені або відмовлено в їхньому забезпеченні; правила проведення судових експертиз та обґрунтування рішень щодо соціального захисту громадян. Ці норми встановлюють правові форми звернення до суду для захисту порушених прав у вигляді скарги, підсудність справ по скаргах, строки подання скарг, судовий порядок їх розгляду, прийняття судом рішення і порядок доведення його до заявника.

Кримінально-процесуальне законодавство забезпечує право на захист для всіх осіб, які стали жертвами злочину у сфері соціального захисту. Це означає, вони мають право на адвоката та можуть бути визнані потерпілими у кримінальному провадженні з правом на участь у судовому процесі. Кримінально-процесуальні гарантії права соціального захисту спрямовані на забезпечення ефективного реагування

на злочини, які стосуються соціальних прав громадян, і забезпечення права на справедливий судовий процес для потерпілих.

Позасудовий захист порушеного права на соціальний захист може здійснюватися різними способами та за допомогою різноманітних механізмів. Деякі з найпоширеніших методів позасудового захисту включають: звернення до Міністерства соціальної політики, Управління соціального захисту населення, Державного центру зайнятості населення, відповідальних за забезпечення соціального захисту; звернення до правозахисних організацій, центрів правової допомоги, адвокатів або консультантів з питань соціального захисту; розв'язання проблеми через засоби масової інформації, соціальні мережі та громадські обговорення; звернення до громадських організацій, профспілки, громадських об'єднань, які можуть лобювати інтереси громадян у сфері соціального захисту перед урядовими та законодавчими органами.

Окремим видом нормативно-правових гарантій права на соціальний захист є юридична відповідальність, яка за видами може бути: конституційною, адміністративною, дисциплінарною, кримінальною і цивільно-правовою. Зрозуміло, що важливо постійно удосконалювати систему гарантій соціального захисту шляхом уніфікації та конкретизації юридичної відповідальності за порушення законодавства у сфері соціального захисту. Отже, варто розглянути можливість створення єдиного кодифікованого акту, який би об'єднав норми щодо соціального захисту та відповідальності за їх порушення. На наш погляд, це спростить доступність та зрозумілість правових норм.

Міжнародно-правові гарантії права на соціальний захист встановлені у чинних міжнародних договорах, обов'язкових для України. Так, Україна, як і багато інших країн, є учасником численних міжнародних договорів, які містять положення щодо соціального захисту та гарантії прав громадян у цій сфері. Ці міжнародно-правові гарантії можуть бути закріплені в різних документах, таких як міжнародні конвенції, пакти, декларації тощо. Грубе порушення міжнародно-правових стандартів у сфері соціального захисту можуть призвести до вжиття відповідними міжнародними організаціями певних заходів, що будуть мати серйозні

наслідки для держави, включаючи політичну та економічну ізоляцію, втрату міжнародного статусу та інші негативні наслідки. Тому дотримання міжнародно-правових стандартів у сфері соціального захисту є важливою складовою міжнародних відносин та міжнародної правової системи.

Висновки. Отже, нормативно-правові гарантії права на соціальний захист – це сукупність, передбачених Конституцією і законами України, міжнародними актами з прав людини, правових норм, що визначають умови та поря-

док реалізації конституційного права громадян України на соціальний захист, його охорони й захисту на випадок порушень. До них відносяться норми-принципи, процесуальні норми, обов'язки суб'єктів правовідносин у сфері реалізації даного права, юридична відповідальність. Ці нормативно-правові гарантії мають пріоритетне значення у системі гарантування права на соціальний захист громадян України і є основою для забезпечення ефективного функціонування соціальної сфери та захисту прав людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андріїв В.М. Поняття і класифікація процесуальних гарантій в пенсійному забезпеченні. *Право України*. 1998. № 8. С 47–49.
2. Юридична енциклопедія: В 6 т. /Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: «Укр. енцикл.», 1998. Т. 5: П-С. 2003. 736 с.
3. Булкат Л.М. Конституційні правові основи соціального захисту в Україні: дис. канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2016. 239 с.
4. Грабильніков А.В. Конституційне право громадян України брати участь в управлінні державними справами: проблеми теорії і практики : дис... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2006. 187 с.
5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254 к/96-ВР / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
6. Тищенко О.В. Право соціального забезпечення України: теоретичні та практичні проблеми формування і розвитку галузі: монографія. К. : ДП «Прінт Сервіс», 2014. 394 с.
7. Про схвалення Концепції реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей: розпорядження Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2020 року № 1057-р. *Урядовий кур'єр* від 01.09.2020 р. № 168.
8. Даніліна М. Конституція України та соціальний захист населення. *Соціальні права та їх захист адміністративним судом* : збірник матеріалів III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 4 вересня 2020 року). Київ: 2020. С. 25–28.